

تازه ها و پاره های شیعه شناسی

تازه ها و پاره های شیعه شناسی (۱)

دکتر سیدمسعود شاهمرادی

۱- صفویه شناسی در ترکیه

۲- مطالعات مربوط به صفویان در ترکیه از کمیت و کیفیت قابل توجهی برخوردار است. این امر دقیقا برعکس مطالعات مربوط به حکومت عثمانی در کشور ما است. سالانه دهها عنوان کتاب و رسالات دانشگاهی و مقالات مختلف در مورد جنبه های مختلف حکومت صفویه در ترکیه به انجام می رسد.

تازه ها و پاره های شیعه شناسی (۱)

دکتر سیدمسعود شاهمرادی

۱- صفویه شناسی در ترکیه

مطالعات مربوط به صفویان در ترکیه از کمیت و کیفیت قابل توجهی برخوردار است. این امر دقیقا برعکس مطالعات مربوط به حکومت عثمانی در کشور ما است. سالانه دهها عنوان کتاب و رسالات دانشگاهی و مقالات مختلف در مورد جنبه های مختلف حکومت صفویه در ترکیه به انجام می رسد. آگاهی از این مطالعات و دسترسی به آنها، خواه از طریق زبان اصلی و خواه ترجمه آنها، می تواند به مطالعات مربوط به صفویان در کشورمان یاری رساند. با این حال، کار چندانی در این زمینه انجام نگرفته است زیرا بسیاری از آثار انجام یافته در ترکیه، حتی در ایران شناسانده نشده اند. به نظر می رسد قدم اول در این زمینه معرفی و شناساندن مطالعات مربوط به صفویه در ترکیه است. چندی قبل مقاله ای در مورد مطالعات انجام یافته در مورد «روابط عثمانی- صفوی» در یکی از نشریات ترکیه ملاحظه کردم که شامل فهرست تحقیقات و پژوهشهای انجام یافته در این زمینه است. این فهرست توسط اوزرکوپلی (ÖzerKÜPELİ) تدوین شده و در نشریه (TarihOkulu) مدرسه

تاریخ) منتشر شده است (Ocak – Nisan 2010, Sayı VI, 17-32). در این فهرست ۱۸ عنوان کتاب، ۳ مورد مجموعه مقالات همایش ها، ۲۱ عنوان از رسالات دوره دکتری، ۱۱ مورد از پایان نامه های کارشناسی ارشد و 77 عنوان از مقالات منتشر شده در زمینه «مطالعات روابط عثمانی – صفوی» که در ترکیه انجام یافته اند، معرفی شده اند. عنوان و مشخصات کامل این مقاله عبارت است از:

OSMANLI-SAFEVİ MÜNASEBETLERİNE DAİR TÜRKİYE’DE YAPILAN ÇALIŞMALAR
HAKKINDA BİRKAÇ NOT VE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ, Tarih Okulu, Ocak –
Nisan 2010, Sayı VI, 17-32.

این مقاله از طریق سامانه های زیر قابل دسترسی است:

www.academia.edu
www.dergipark.ulakbim.gov.tr
www.sosyalbilimler.ikc.edu.tr

آیین «گرگیان» یا «قرقیان» در خوزستان آئین گرگیان یک سنت قدیمی است که در شب ۱۵ ماه رمضان در بین مردم عرب خوزستان و هرمزگان و کشورهای جنوبی خلیج فارس برگزار می شود. برای ریشه این آیین، که توسط کودکان اجرا می شود، روایات مختلفی ذکر شده که برجسته ترین آن، مناسبت میلاد امام دوم شیعیان، امام حسن مجتبی (ع)، است. در این آیین، کودکان با سرودن اشعار مذهبی کیسه هایی بر گردن می اندازند که برای جمع آوری عیدی و شیرینی دوخته شده و سنگ های کوچکی در دو دست می گیرند و با کوبیدن آنها بر هم، اشعاری را می خوانند و طلب عیدی و شادباش می کنند. گفته می شود کودکان در زمان پیامبر (ص) به میمنت میلاد امام حسن (ع)، با خواندن اشعاری به در خانه پیامبر (ص) رفته و طلب عیدی و شادباش می کردند که این سنت تداعی همان امر است. این آئین در چندین شهر خوزستان نظیر اهواز، خرمشهر، حمیدیه، شیبان، شبیشه، ملاتانی، رامهرمز و شوش برگزار می شود. مراسم گرگیان در برخی کشورهای عربی نیز رواج دارد. درباره معنی کلمه «گرگیان» یا «قرقیان» برخی معتقدند این کلمه از «قرع الباب» به معنای در زدن گرفته شده به این علت که کودکان درب خانه ها را برای دریافت شیرینی و عیدی می کوبند؛ بر مبنای نظری دیگر این واژه از کلمه «قرّة العین» گرفته شده که به معنای نور چشم است. از آنجایی که مراسم گرگیان مصادف می شود با تولد امام حسن مجتبی (ع) و خوشحالی رسول خدا (ص) برای تولد اولین نوه اش، می گویند که مردم برای عرض تبریک به امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) «قرّة عین قرّة عین» گویان به درب منزلشان می رفتند که این امر کم کم به صورت مناسبتی هر ساله در میان مسلمانان رواج گرفت.

جهت اطلاعات بیشتر نک: «گذری بر آئین گرگیان در بین عرب های خوزستان»، درسایت انسان شناسی و فرهنگ (<http://anthropology.ir>)

۳- قرآنهای منسوب به ائمه اطهار(ع) و سکه های ولایتعهدی امام رضا(ع) در کتابخانه و موزه آستان قدس رضوی

کتابخانه و موزه آستان قدس رضوی گنجینه ای غنی از نسخ خطی و آثار اسلامی مربوط به سده های مختلف است که برخی از آنها در دهه کرامت به نمایش عمومی گذاشته می شوند. از جمله این موارد، قرآن های منسوب به ائمه اطهار(ع)، امام حسن(ع)، امام حسین(ع)، امام سجاد(ع) و امام صادق(ع)، است. از جمله قرآن های بسیار نفیس در این بخش، قرآنی ست منسوب به دست خط امام رضا(ع) که همزمان با دهه کرامتبه نمایش درآمده است. از دیگر آثار موجود در موزه آستان قدس، سکه های ولایت عهدی امام رضا(ع) است. این سکه ها ضرب مرو، سمرقند، فارس، اصفهان، محمدیه(ری) و نیشابور است که در سال های ۲۰۲- ۲۰۴ هجری ضرب شده اند. آنچه مسلم است در سال ۲۰۴ ق. حضرت در قید حیات نبوده اند اما دولت عباسی برای تحبیب قلوب دوستداران ولایت و یا ترس از قیام مردم تا سال ۲۰۴ به ضرب این سکه ها ادامه داده است. در تمامی این سکه ها حضرت «ولیعهد مسلمین» معرفی شده اند و نه ولیعهد مأمون. عبارت «ذوالریاستین»، لقب فضل بن سهل، وزیر مأمون و از دوستداران حضرت، در تمام سکه ها دیده می شود که نشان دهنده نظارت مستقیم او در ضرب سکه ها است.

۴- نشریه کتاب شیعه شماره ویژه اجازات

مجله «کتاب شیعه» نشریه مؤسسه کتابشناسی شیعه شماره ۷ و ۸، ویژه اجازات در آستانه نشر قرار گرفته است. این شماره در ۶۲۴ صفحه مطالبی در باب اجازات در بر دارد. سردبیر ویژه این شماره محسن صادقی است. مقالات این شماره «کتاب شیعه» عبارتند از: «اجازة الحديث، حقیقتها و اثرها و طریقه إحيائها (المسير والمصير)» از سید محمد رضا حسینی جلالی؛ «تقیه در عمل: سفرهای بهاءالدین عاملی در قلمرو عثمانی» از دون استوارت/ محمد کاظم رحمتی؛ «نکاتی درباره اجازات بحار الأنوار» از سید ابوالحسن علوی؛ «نگاهی نو به خواستگاه «baccalaureate از آر. وای. ابید و ام. جی. ال. یانگ/ حمید باقری؛ «گونه ها و کارکردهای اجازات حدیثی در سده دوازدهم در ایران» از زابیتکه اشمیتکه/ حمید باقری؛ «مجمع تألیف الفت» از مهدی رضوی؛ «مستدرک اجازات فهرستگان» از علی صدراپی خویی؛ «کتاب اجازات سید حسین کرکی، نخستین کتاب اجازات شیعه» از علی صدراپی خویی و «اجازه به مثابه گونه ای ادبی» از محمد کاظم رحمتی. بخش اجازات این نشریه

نیز شامل اجازاتی از «ابن خالویه نحوی»، «ابن ابی جمهور احسائی»، «شیخ بهاءالدین عاملی»، «سید علی خان مدنی»، «محمد صالح بن محمد مؤمن استرآبادی»، «نثار حسین عظیم آبادی»، «شیخ نعمه غول»، «شیخ محمد مهدی شرف الدین شوشتری» و «آیت الله سید محمود خوانساری» است. بخش نقد و معرفی کتاب مجله شامل معرفی کتابهایالاجازه الکبیره، اجازات علامه بحرالعلوم، اجازات دکتر حسین علی محفوظ، الاجازه العزیزه، اجازات علمای بحرین، الاجازات العلمیه عند المسلمین، رساله ابی غالب الزراری، الروضه البهیة فی الاجازه الشفیعیة و کتاب پیوست آن نیز «اجازه شیخ عبدالله سماهیجی» است.

۵- همایش «قزلباشان در ایران و آناتولی»

با عنایت به اهمیت موضوع قزلباشان در شناخت تاریخ و فرهنگ ایران در قرون اخیر و همچنین جایگاه منطقه آذربایجان و شهر اردبیل در نزد این طوایف، دفتر توسعه فرهنگی آذربایجان، وابسته به دانشگاه محقق اردبیلی، در نظر دارد همایش ملی قزلباشان در ایران و آناتولی را در محورهای ذیل برگزار نماید: قزلباشان و هویت (خاستگاه قومی طوایف قزلباش، اراضی سکونت طوایف قزلباش، سیر تطور مفهوم قزلباش، قزلباشان و تصوف، قزلباشان و تشیع، قزلباشان و اردبیل، مشاهیر قزلباش)؛ قزلباشان و حکومت صفویه (منابع صفوی و قزلباشان، نقش طوایف قزلباش در تأسیس حکومت ملی صفوی در ایران، نقش طوایف قزلباش در رسمیت مذهب تشیع اثنی عشریه در ایران، نقش طوایف قزلباش در نبردهای ایران صفوی با حکومت های همجوار، قزلباشان و تاریخ نگاری صفوی، قزلباشان و نگارگری صفوی، قزلباشان و شعر و ادبیات صفوی)؛ قزلباشان و حکومت عثمانی (منابع عثمانی و قزلباشان، گرایش های ضد عثمانی قزلباشان، قزلباشان عثمانی و تقیه، خلفای صفوی و قزلباشان عثمانی) و قزلباشان در بعد از سقوط حکومت صفویه (قزلباشان و احیای حکومت صفوی، قزلباشان در حکومت افشار، قزلباشان در حکومت زند، قزلباشان در حکومت قاجار) مهلت ارسال چکیده مقالات تا پایان شهریور ۹۴ و مهلت ارسال اصل مقاله تا پایان آبان ۹۴ اعلام شده است. زمان برگزاری همایش آذر ماه ۹۴ خواهد بود. ایمیل همایش نیز qizilbash@ocda.ir است.

۶- کتابی از متکلم ناشناخته امامی مذهب در شیراز سده چهارم

«الرساله الموضحة» تألیف المظفر بن جعفر بن الحسن (/یا الحسین) که به کوشش ثامر کاظم الخفاجی و با همت کتابخانه آیه الله مرعشی چاپ شده اثری است ارزشمند که شایسته بررسی است. کتاب بر اساس نسخه ای که متعلق به کتابخانه آل شبر است و تاریخ کتابت آن هم نهم رجب ۶۵۲ ق است در مدرسه نظامیه بغداد، به چاپ رسیده است. مؤلف که امامی مذهب استاز معاصران شیخ مفید بوده است و در کتابش، که بنیادی کلامی

دارد، به رد تفصیلی عقاید سنیان درباره امامت پرداخته است. نکته جالبی که در این کتاب دیده می شود نقد تند نویسندگان است از زیدیان. محتمل است که او کتابش را خطاب به یکی از امامیه ری نوشته بود، شهری که در آن دوران زیدیان بسیاری در آن زندگی می کردند و تحت حمایت صاحب بن عبّاد و آل بویه بودند. این کتاب در اصل به نیت رد بر زیدیه نوشته شده است. (نک: «یک متکلم ناشناخته امامی مذهب شیراز در سده چهارم و کتابی از او درباره امامت» از حسن انصاری در بررسی های تاریخی (<http://ansari.kateban.com/post/2503>))

۷- انتشار چهل و سومین و چهل و چهارمین جلد از فهرست نسخ خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی

در چهل و سومین جلد از فهرست نسخ خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی نسخه های خطی از شماره ۱۶۹۰۱ تا ۱۷۳۰۰ معرفی شده است. بعضی از مهم ترین نسخی که در این مجلد معرفی شده است عبارتند از: «دستور الاجتهاد یا شرح تهذیب الاحکام» به زبان عربی از آیت الله حاج میرزا یحیی بن محمد شفیع بیدآبادی اصفهانی؛ «معتضد الشیعه فی شرح ارشاد الازهان» از میرزا جلال الدین بن ملا محمد بن احمد بن محمد مهدی بن ابی ذر نراقی، مورخ ۱۲۷۸ ق. و «طرق الشیخ الطوسی، ترتیب اسانید التهذیب و الاستبصار» به زبان عربی از محمد جعفر بن سیف الدین شریعتمدار استرآبادی، مورخ سده ۱۳ ق. در چهل و چهارمین جلد نیز نسخه های خطی از شماره ۱۷۳۰۱ تا ۱۷۷۰۰ معرفی شده است از جمله: «رسائل اخوان الصفا» مورخ ۶۷۶ ق. به جز این، دستخط بسیاری از عالمان و بزرگان نیز در این مجلد آمده است.

۸- شماره نخست صحیفه اهل بیت (ع)

شماره نخست نشریه «صحیفه اهل بیت (ع)» (بهار - تابستان ۱۳۹۴)، دوفصلنامه علمی - تخصصی مطالعات امام شناسی، به صاحب امتیازی و مدیر مسئولی حسین متقیو سردبیری عبدالحسین طالعی، با همکاری کتابخانه تخصصی امام حسین (ع) (قم)، در شرف انتشار است. فهرست مقالات شماره اول مجله به این قرار است:

«درسنامه زیارت حضرت ابوالفضل العباس (ع)» از آیت الله شیخ مرتضی فرج پور؛ «امام حسین (ع) در منظومه علی نامه، جنگ جمل (ناکثین)» از حسین شهسواری؛ «سب و لعن و مواجهه امام حسین (ع) در برابر این جریان» از فاطمه رحمتی و روح الله متولیان؛ «هدایتگری در قیام عاشورا و امام مهدی (ع) از فاطمه حسینی رحمت آباد؛ «کربلاء» نگارش مصطفی اوز و ترجمه عبدالله دودانگه؛ «به گزینی از کتاب دعوه الحسینیه (تقریر منبرهای آیت الله محمدرضا کلباسی در گزارش و تحلیل رویداد کربلا)» از دکتر عبدالجواد فلاطوری؛ «چند نکته از هزاران» از مهدی سلیمانی؛ «نسیم هدایت: گزارشی از هدایت اهل دل به برکت شعائر حسینی (ع)» ترجمه و

تلخیص عبدالحسین طالعی؛ «زندگی‌نامه استاد سید سلمان هادی آل طعمه» از علی اکبر صفری؛ «نسخه‌شناسی «مختارنامه» در گنجینه خطی کتابخانه مجلس با تأکید بر مختارنامه ابن‌حسام واعظ هروی» از الهام بادینلو؛ «فهرستواره کتب خطی و چاپ سنگی مرتبط با امام حسین (ع) در کتابخانه دانشگاه شهید مطهری (سپهسالار)» از سارا انیسی؛ «تازه‌های کتاب‌شناسی و مقاله‌شناسی درباره امام حسین (ع)» از سید محمد موسوی؛ «گزیده‌ای از پایان‌نامه‌های مرتبط با امام حسین (ع) سطح کارشناسی ارشد دانشگاه‌های ایران» از فاطمه یزدان پناه و راضیه سلیمانی؛ «تُحْفَةُ الْأَبْرَار، شرحی بر دعای امام حسین (ع) در روز عرفه»؛ «ترجیع بند میلاد حضرت اباعبدالله الحسین (ع)» از میرزا حسین نوری طبرسی؛ «مثنوی در جانبازی جان نثاران حسین (ع) در کربلا» از حکیم ملا محمد هیدجی؛ «غزل قصیده‌ای تقدیم به خاک پای حسین (ع)» از احسان الله شکراللهی طالقانی؛ «مرقعی نفیس از زیارت عاشورا و دعای علقمه در کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی» از حسین متقی .

۹- زن در آئین‌های علوی

چهارمین نشست انجمن زنان پژوهشگر تاریخ با عنوان «زن در آئین‌های علوی (اهل حق، کاکه بی و علویان)» در ۷ مرداد ۹۴ در اندیشگاه فرهنگی کتابخانه ملی برگزار شد. در این جلسه، مطلب مطلبی، پژوهشگر سازمان اسناد و کتابخانه ملی، به موضوع زن در آئین‌های علوی پرداخت. بر مبنای نظرات این محقق، این گروه‌ها معتقد هستند که در آخرین حلقه وصل با خدا قرار دارند و حلقه‌های قبلی شریعت، طریقت و معرفت است و آیین کنونی آن‌ها مرحله چهارم، یعنی حقیقت بوده است. در این مرحله و مکانی که این فرق خود را متصور هستند، حضرت علی(ع) را در بالاترین جایگاه دانسته و معتقد به حلول خدا در وجود ایشان‌اند؛ جهان بینی مکاتب علوی شاید در جزئیات متفاوت باشد ولی در این بخش باهم همسانی دارند. تفاوت اسامی هم بیش از تفاوت در اندیشه به علت پراکندگی آن‌ها در مناطق مختلف از جانی و نبود منابع کتبی از جانب دیگر است که خود می‌تواند بسیاری از اسامی را تغییر دهد. البته در زمان سلطان اسحاق نوعی سازمان دهی از جانب اهل حق ایجاد شده است. این پژوهشگر با بیان جایگاه زن در مسئله حلول و تناسخ که یکی از اصول اندیشه ای این مکاتب است، گفت: «منظور از حلول، فرود آمدن خدا در کالبد انسانی است و این آیین‌ها معتقدند که خدا در کالبد حضرت علی(ع) تجلی یافته است. البته این تجلی به صورت تنها نبوده و به همراه چهار فرشته مقرب است. در این پنج حلول، در هر دوره وجود یک زن در میان پنج مقرب غیرقابل انکار نشان داده می‌شود. به صورتی که در دوره اول، حلول مقرب در حضرت فاطمه(س) رخ داده است و این خود نشان دهنده جایگاه ویژه ای است که برای زنان در این آیین‌ها وجود دارد. از جانب دیگر، اعتقاد به تناسخ نیز میان این گروه‌ها وجود دارد، اما عاقبت و آخرتی را نیز متصور هستند که در آن خاتون رضوان مادر سلطان سهاک، که حلول دوم

همان مقربی است که در حضرت فاطمه (س) حلول یافته، شفیع مردم خواهد بود. «مطلبی در ادامه افزود:» در باور این آیین‌ها حکم بر تک همسری بوده و زن و مرد هر کدام اگر به تعدد همسر روی آورند مرتکب گناه کبیره شده‌اند و از آتش دوزخ رهایی نخواهند یافت. ارث زنان و مردان در این آیین‌ها با یکدیگر برابر است و شهادت زنان نیز در سطح شهادت مردان پذیرفته می‌شود. در مقوله طلاق نیز حکم به حرمت آن داده شده الا به استثنائاتی که برای زنان و مردان نیز مساوی است که از جمله آنها خیانت و ناباروری است. این تساوی به صورتی است که حتی در آیین نیایش نیز مردان و زنان باید لباس جنسیت را از تن بیرون آوردن و پوششی به تن داشته باشند که بر پایه جنسیت آن‌ها نباشد.»

۱۰- انتشار «مجموعه آثار امامیه»

این کتاب که شامل منتخباتی از برخی متون مهم روایی شیعی است، در سال ۵۸۰ ق. کتابت شده است. نسخه این اثر از مجموعه کتب خطی اهدایی سید محمدصادق طباطبایی به کتابخانه مجلس به شماره ۲۱۸ است که بر روی برگه مشخصات از آن تحت عنوان «مجموعه کهنه احادیث و اخبار» یاد شده است. این متن دارای اطلاعات و اجازاتی تاریخی است که می‌تواند بخشی از تاریخ تشیع امامی را در خراسان به طور عام و بیهق، به طور خاص، روشن کند. بخش عمده نسخه مجموعه طباطبایی در واقع گزیده و انتخابی است از دو کتاب عیون أخبار الرضا و نیز امالی شیخ صدوق، هریک به شکل مستقل. مجموعه آثار امامیه با مقدمه حسن انصاری و توسط مرکز پژوهشی میراث مکتوب با همکاری مرکز ملی پژوهشهای علمی فرانسه منتشر شده است.

۱۱- شب دایره المعارف تشیع

بنیاد موقوفات افشار با همکاری بنیاد ملت، مؤسسه انتشارات حکمت و مجله بخارا در دویست و سیزدهمین نشست خود، در ۲۵ مرداد ۹۴، میزبان «شب دایره المعارف تشیع» بود. طرح تدوین دایره المعارف تشیع با انگیزه شناساندن مذهب تشیع در اواخر ۱۳۶۰ و اوایل ۱۳۶۱ ش. تهیه و نخستین جلد آن در ۱۳۶۶ ش. منتشر شد. این دایره المعارف ابتدا با سرمایه مالی مرحوم ابوالفضل تولیت پس از تأسیس بنیاد اسلامی طاهر و با نظارت علمی مهدی محقق و همکاری کامران فانی و بهاءالدین خرمشاهی آغاز به کار کرد، اما پس از چندی (از ۱۳۶۲ ش.) که از مهدی محقق برای طرح ریزی دانشنامه جهان اسلام دعوت شد، سیداحمد صدر حاج سید جوادی سرپرستی آن را برعهده گرفت و همچنان با همکاری کامران فانی و بهاءالدین خرمشاهی کار تدوین دایره المعارف تشیع را پی گرفت. پس از چاپ دو جلد از این مجموعه، در پی بروز مشکلات مالی، انتشار مجلدات بعدی به تعویق افتاد تا آنکه فهیمه محبی انجدانی که مدیر بنیاد خیریه شط بود، مدیریت مالی و اجرایی دایره المعارف تشیع را

به مدت دو دهه یعنی تا پیش از وفاتش در ۱۳۸۸ ش. و تا زمان انتشار جلد سیزده دایره المعارف برعهده گرفت. از آن پس انتشارات حکمت امتیاز انتشار دایره المعارف تشیع را خریداری کرد و جلد چهارده آن را که با مقاله «کربلا» آغاز و به مقاله «لیله المبیت» ختم می‌شود، در ۱۳۹۰ ش. منتشر کرد. این دایره المعارف که دربردارنده حدود بیست هزار مقاله تألیفی است، به ترتیب الفبای فارسی تنظیم شده است. دامنه مطالب دایره المعارف تشیع شامل این امور است: شرح مفاهیم کلیدی و اعلام قرآن کریم، مفاهیم کلیدی نهج البلاغه و صحیفه سجادیه، شرح احوال معصومین (ع) و شیعیان آنها، صحابه، تابعین، امامزادگان، رجال، خاندانهای شیعی، آثار و کتابهای تألیفی شیعی، اصطلاحات علوم حدیث، فقه، اصول فقه و کلام شیعه و گاه تطبیق آنها با سایر مذاهب، معرفی فرقه‌های شیعی، اصطلاحات منطقی، فلسفی و عرفانی، حوادث مهم تاریخ اسلام و شیعه، بناهای مهم تاریخی، معرفی اماکن جغرافیایی، و نیز توصیف نهادهای اجتماعی که براساس قوانین دینی بنیان‌گذاری شده است. تاکنون چهارده جلد از این مجموعه (تا پیش از آغاز حرف میم) به چاپ رسیده است و دست‌اندرکاران آن درصدد هستند حروف باقیمانده را در یک جلد به پایان رسانند. بیش از صد مؤلف و پژوهشگر در تدوین دایره المعارف تشیع مشارکت داشته‌اند. بخشهایی از این مجموعه به صورت کتاب منتشر شده است. در این نشست دکتر مهدی محقق در مورد روند تدوین دایره المعارف تشیع گفت: هنگامی که طرح تدوین دایره المعارف تشیع را خدمت آیت الله خامنه‌ای بردم، ایشان تقدیر کردند و گفتند: باید در کنار این دانشنامه یک دایره المعارف اسلام هم نوشته شود چرا که این کتاب مخصوص کلمات کلیدی شیعه بود و مجموعه پیشنهادی دوم می‌توانست فراگیرتر باشد از این جهت دانشنامه جهان اسلام نیز به وجود آمد. سخنران بعدی این نشست بهاءالدین خرمشاهی بود که درباره دایره المعارف تشیع و خاطرات خود در مدت تدوین این اثر سخن گفت و افزود: دایره المعارف تشیع فرزند امکانات حداقل است! شاید بعدها محاسبه کنند و متوجه این موضوع بشوند که ما یک هزارم دانشنامه‌های دیگر هزینه داشتیم و این اولین دانشنامه‌ای است که توانسته در طول یک نسل به سرانجام برسد. (از سال ۶۲ تا کنون) خرمشاهی افزود: دایره المعارف تشیع بارها باریک شده، به پرتگاه‌هایی نزدیک شده ولی همچنان پیش رفته است. در بخشی دیگر از این جلسه، کامران فانی از رونق و شکوفایی دانشنامه نگاری در ایران پس از انقلاب سخن گفت. وی در ادامه سخنانش به توضیح بخش‌های مختلف دایره المعارف تشیع پرداخت و گفت: در واقع در این دایره المعارف به بررسی تمام اصطلاحاتی که به نوعی با شیعه در ارتباط منفی و مثبت هستند پرداخته ایم. آخرین سخنران، حسن انوشه بود که خاطرات خود از همکاری با دانشنامه تشیع را نقل کرد. در خاتمه این مراسم جلد پانزدهم دایره المعارف تشیع رونمایی شد.

دانشگاه حکیم سبزواری‌همایشی تحت عنوان «سربداران» را در محورهای : مطالعات فقهی و حقوقی؛ مطالعات کلامی و فلسفی؛ مطالعات تطبیقی زمینه‌های دینی قیام‌های ظلم‌ستیزانه با نهضت سربداران؛ منابع و آثار تاریخی درباره نهضت سربداران؛ پژوهش‌های تاریخی بیهق و سبزواری؛ آسیب‌شناسی نهضت سربداران؛ مطالعات تاریخی، تطبیقی و آینده‌پژوهی در نهضت سربداران؛ گسترهی جغرافیایی نهضت سربداران؛ رویکرد ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک نهضت سربداران؛ مدنیت نهضت سربداران؛ جامعه‌شناسی؛ موضوعات فرهنگی - ادبی و موضوعات هنری - آیینی، برگزار می‌کند. آخرین مهلت ارسال چکیده مقالات ۳۰ مهرماه ۱۳۹۴ و آخرین مهلت ارسال اصل مقالات ۳۰ آبان ماه ۱۳۹۴ اعلام شده است. زمان برگزاری این همایش در آذر ماه ۱۳۹۴ در دانشگاه حکیم سبزواری خواهد بود. (اطلاعات بیشتر در <http://cnf.hsu.ac.ir/sarbedaran/fa/> :

۱۳- «آقابزرگ تهرانی» و «محدث ارموی» در مجموعه «مشاهیر کتابشناسی معاصر ایران» «مشاهیر کتابشناسی معاصر ایران» عنوان مجموعه‌ای است که از سوی مؤسسه خانه کتاب منتشر می‌شود و در هر جلد به زندگی و آثار یکی از بزرگان عرصه کتابشناسی و نسخه‌شناسی می‌پردازد. جلد سوم این کتاب به کوشش احمد رضا رحیمی ریشه‌نگاهی دارد به زندگی آقابزرگ تهرانی مؤلف کتاب ارزشمند الذریعه الی تصانیف الشیعه. هشتمین کتاب از مجموعه‌ی مشاهیر کتابشناسی معاصر ایران نیز به سید جلال‌الدین محدث ارموی اختصاص دارد که توسط عبدالحسین طالعی نگاشته شده و از سوی خانه کتاب در سال جاری منتشر شده است.

۱۴- سکه‌ای از آل مسافر (سالاریان یا کنگریان) از جمله حکومت‌های قرن چهارم هجری است که در دیلم شکل گرفت و حاکمیت خود را به شمال غرب ایران بسط و توسعه داد. تاریخ این حکومت، که به دو شاخه دیلم و آذربایجان تقسیم گشته است، به طور کامل و واضح شناخته نشده است و گمان می‌رود آخرین حاکمان آل مسافر توسط اسماعیلیان الموت از بین رفته باشند. دو تن از مشهورترین چهره‌های این سلسله، وهسودان بن محمد بن مسافر (سر سلسله شاخه دیلم آل مسافر) و برادرش سالار مرزبان بن محمد بن مسافر (موسس شاخه آذربایجان، اران و ارمنستان آل مسافر) هستند. نکته جالب توجه در مورد آل مسافر این است که آنان به گونه قرمطی تشیع اسماعیلی اعتقاد داشتند و به امامت خلفای فاطمی زمان، معتقد نبودند. از مدارک این امر، شعائر موجود بر روی برخی از سکه‌های ضرب شده توسط آنان است. فرهاد دفتری می‌نویسد: «شواهد سکه‌ای از ۳۴۳ هجری نشان می‌دهد که وهسودان و برادرش مرزبان پیرو گونه قرمطی مذهب اسماعیلی بوده‌اند و به مهدویت محمد بن اسماعیل و نه امامت خلیفه فاطمی وقت، معز، اعتقاد داشته‌اند». (تاریخ و عقاید اسماعیلیه،

ترجمه فریدون بدره ای، تهران، نشر و پژوهش فرزاد روز، ۱۳۷۶، ص ۱۹۶-۱۹۵) س.م. شترن نیز در مقاله محققانه خویش تحت عنوان «نخستین داعیان اسماعیلی در شمال غرب ایران و خراسان و ماوراء النهر» (ترجمه فریدون بدره ای، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، مهر ۱۳۴۵، ش ۵۳، صص ۲۳-۶۹) به این نکته اشاره و از این نوع سکه ها یاد کرده است. (ص ۵۱-۵۲) مرحوم ترابی طباطبائی در کتاب «سکه های آق قویونلو و مبنای وحدت حکومت صفویه در ایران» تصویری از این نوع سکه را ارائه داده است. متن روی سکه: علی خلیفه الله / وهسودان بن محمد / سیف (سلف) / المحمد، حاشیه: انما ولیکم الله و رسوله و الذین آمنوا و الذین یقیمون الصلوا و یوتون الزکوة و هم راکعون. آیه ۶۰ از سوره المائده، متن پشت سکه: لا اله الا الله / محمد رسول الله، حاشیه داخلی: بسم الله ضرب هذا الدرهم به ... سنه ثلث و اربعین و ثلثمائه ۳۴۳، حاشیه خارجی: محمد*علی*الحسن*الحسین *علی*محمد*جعفر*اسمعیل*محمد (سکه های آق قویونلو و مبنای وحدت حکومت صفویه در ایران، نشریه شماره ۷ موزه آذربایجان، تبریز: اداره کل موزه ها، ۲۵۳۵، ص ۱۴)

۱۵- جغرافیای تاریخی مسیر امام علی (ع) به صفین

کتاب «جغرافیای تاریخی مسیر امام علی (ع) به صفین» تألیف احمد خامه یار با موضوع بازشناسی مسیر لشکر امیر مؤمنان علی (ع) از کوفه تا صفین، و مسیر بازگشت آن حضرت و منزلگاه های ایشان در طول این مسیرها، و نیز بازشناسی محل دقیق و موقعیت جغرافیایی کنونی منطقه صفین است. داده ها و یافته های ارائه شده در این کتاب، مبتنی بر پژوهش کتابخانه ای و تحقیقات میدانی است. این کتاب در ۱۵۲ صفحه منتشر شده که ۲۸ صفحه آن شامل پیوست تصاویر رنگی از زیارتگاه ها و شماری از مناطق معرفی شده در این کتاب است. همچنین دو نقشه جغرافیایی از مسیر رفت و بازگشت امام (ع) و نیز محل جنگ صفین، ضمیمه کتاب شده است.

۱۶- موزه آستانه حضرت معصومه (س)

موزه آستان حضرت معصومه (س) یکی از قدیمی ترین و غنی ترین موزه های ایران است. این موزه در آبان سال ۱۳۱۴ شمسی یعنی دو سال قبل از تأسیس موزه ایران باستان در محوطه داخلی حرم حضرت فاطمه معصومه (س) و محل فعلی مسجد شهید مطهری، فعالیت خود را آغاز کرد. فعالیت موزه تا دی ماه ۱۳۵۳ ادامه داشت و از آن تاریخ تا سال ۱۳۶۱ به دلایل متعدد (از جمله لزوم گسترش فضای جانبی و احداث ساختمان فعلی) فعالیت آن متوقف شد. ساختمان کنونی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در سال ۱۳۶۱ در دو طبقه ساخته شده است. این موزه یکی از غنی ترین موزه های کشور است با این حال عده کمی از اهالی قم و همچنین

زائرین از وجود چنین گنجینه ارزشمندی آگاه هستند. علاقه‌مندان حضرت معصومه (س) از دیرباز معمولاً اشیای مختلفی را تحت عنوان هدایا و نذورات به این بارگاه تقدیم داشته‌اند که در بین آنها آثار نفیسی همچون قرآن‌های خطی، مسکوکات تاریخی، پارچه‌های دستباف و سایر آثار هنری و تاریخی وجود دارند و امروزه نیز اهدای آثار تاریخی به موزه همچنان ادامه داد و علاقه‌مندان بسیاری از آثار نفیس خود را یا به این موزه اهدا و یا وقف می‌کنند. در دوران صفویه و قاجاریه شاهان و شاهزادگان بسیاری در حرم مطهر دفن می‌شدند و به این دلیل هدایا و نذورات بسیاری توسط پادشاهان این عصر به موزه اهدا می‌شده است. این موزه دارای حدود ۲ هزار قرآن خطی و نفیس از جمله قرآن‌های منسوب به امام رضا (ع) و امام حسن (ع) است. این موزه دارای بخش های قرآن‌ها و کتب خطی، تابلوهای خطی و تهذیب، مسکوکات، آثار نقاشی (از جمله شمایل امامان معصوم (ع) و تصاویری از سلاطین دوره صفویه، زندیه و قاجاریه)، قالی و قالیچه، پارچه‌های دستباف، آثار فلزی، کاشی‌کاری، سفالینه، آثار خاتم‌کاری و منبت‌کاری، آثار شیشه و آبگینه، سنگ‌های قیمتی و احجار کریمه، آثار حجاری، مجموعه مدال‌هایی که توسط قهرمانان مختلف به آستانه اهدا شده است، مجموعه تمبرو اسکناس و برخی از آثار طبیعی است.

۱۷- فصل نامه فرهنگ رضوی

شماره نهم فصل نامه علمی - پژوهشی «فرهنگ رضوی» (بهار ۹۴) منتشر شد. این فصلنامه به صاحب امتیازی بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا (ع) از سال ۹۲ انتشار خود را آغاز کرد و تاکنون ۸ شماره آن منتشر شده است. در این فصلنامه، مقالاتی در موضوعات و مباحث کلامی، تربیتی، اخلاقی، سیاسی و تاریخی مربوط به امام رضا (ع) به چاپ می‌رسد. مقالات این شماره نشریه عبارتند از: «روش های فرهنگی امام رضا (ع) در خصوص زنده نگه داشتن یاد و نام امام حسین (ع)»، «اصول علمی و اخلاقی مناظره های رضوی»، «علی بن موسی الرضا (ع) و سبک زندگی اسلامی در روابط اجتماعی»، «طراحی محتوایی و ساختاری پرتال زیارت مجازی اماکن متبرکه شیعه»، «محسنات لفظی در کلام امام رضا (ع) و امام سجاد (ع)»، «مقایسه اهداف مبارزاتی امام رضا (ع) و انبیای الهی» و «ساختار حمایت های مالی از زنان در نظام حقوقی اسلام (با تمرکز بر روایت های امام رضا (ع))». متن کامل این فصلنامه در سایت بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا (علیه السلام)، بخش فصلنامه به نشانی <http://www.shamstoos.ir/fa/faslname> قابل دسترسی است.

۱۸- نشانه ای از تشیع ترکمانان قراقویونلو

قراقویونلوها دارای گرایش ها و تمایلات شیعی آشکاری بوده اند. میزان این گرایش های شیعی به اندازه ای بوده است که می توان گفت حضور آنها در آذربایجان و تبریز، محیط مناسبی برای گسترش هر چه بیشتر تشیع،

که از مدتها قبل آغاز شده بود، فراهم ساخت. در همین راستاست که برخی قراقویونلوها را «پیشقدمان» یا «پیشروان» صفویان محسوب نموده اند. (نک: میشل مزاولی، پیدایش دولت صفوی، ترجمه یعقوب آژند، تهران: نشر گستره، ۱۳۶۸، ص ۱۴۴؛ هانس روبرتروایمر، ایران در راه عصر جدید: تاریخ ایران از ۱۳۵۰ تا ۱۷۵۰، ترجمه آذر آهنچی، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۵، ص ۲۲۸) البته بایست یادآوری نمود که برخی از محققان میزان پایبندی قراقویونلوها به تشیع را به اندازه ای می دانند که از این توصیفات نیز فراتر رفته و قراقویونلوها را از «شیعیان غالی» محسوب نموده اند. (نک: ولدایمیر فئودور و ویچمینورسکی، «ایران در سده پانزدهم (نهم هجری) بین ترکیه و ونیز»، ترجمه محمدباقر امیرخانی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، ش ۱۰۲، ۱۳۵۱، ص ۱۶۰) از جمله شواهد تمایل شیعی قراقویونلوها، وجود آثار هنری منتسب به آنهاست که دارای مفاهیم و عناصر شیعی است. از جمله این آثار، نقاشی روی کاغذی است که تصور می شود مربوط به سلسله قراقویونلو است. نام امام علی (ع) به خط کوفی، در مرکز این اثر و در چهار سمت و امتداد چهار زاویه آن عرضه شده است. این نقاشی «یکی از جالب ترین و مهمترین نمونه ها برای استفاده از نام علی (ع)» توصیف شده است. (مهنازشایسته فر، عناصر هنر شیعی در نگارگری و کتیبه نگاری تیموریان و صفویان، تهران: موسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۸۴، ص ۱۰۹) اندازه این اثر ویژه، که در موزه کاخ توپقایی استانبول نگه داری می شود، ۴۵ در ۵۰ سانتی متر است. «علی»، کتیبه کوفی بنایی، نقاشی تک ورق، سده نهم، سلسله قراقویونلو، استانبول، موزه کاخ توپقایی. (عناصر هنر شیعی در نگارگری و کتیبه نگاری تیموریان و صفویان، ص ۱۱۵)